

Tư tưởng cộng hòa trong triết học chính trị của Niccolò Machiavelli

• Võ Châu Thịnh

Trường Đại học Khoa học Xã hội và Nhân văn, ĐHQG-HCM

TÓM TẮT:

Tư tưởng cộng hòa là tư tưởng chủ đạo trong triết học chính trị của Niccolò Machiavelli. Tư tưởng ấy không chỉ có trong tác phẩm quan trọng nhất của Machiavelli là “Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio” mà còn ẩn chứa trong tác phẩm nổi tiếng nhất của ông là “Il Principe”. Bài viết này sẽ khám phá tư tưởng cộng hòa của Niccolò Machiavelli trong cả hai tác phẩm vừa nêu, đặc biệt là trong tác phẩm “Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio”. Bằng những

dẫn chứng cụ thể, bài viết chỉ ra rằng mô hình chính quyền cộng hòa mới là mô hình được Machiavelli đánh giá cao và thực sự ủng hộ, còn mô hình chính quyền quân chủ chuyên chế được ông trình bày trong tác phẩm “Il Principe” nổi tiếng chỉ mang tính sách lược, hoặc chỉ là phương tiện để đạt đến mục tiêu cuối cùng là xây dựng một nền cộng hòa ở Italia.

Từ khóa: triết học chính trị, tư tưởng cộng hòa, Niccolò Machiavelli

Niccolò Machiavelli (1469-1527) là nhà triết học chính trị lớn nhất thời Phục hưng. Ông được giới nghiên cứu triết học chính trị thừa nhận là cha đẻ của khoa học chính trị hiện đại. Dù Machiavelli nổi tiếng khắp thế giới chủ yếu nhờ tác phẩm viết về tư tưởng quân chủ chuyên chế có tựa đề *Il Principe (Quân vương)*, nhưng ông là người ủng hộ nhiệt thành cho nền chính trị cộng hòa. Hầu hết những ai nghiên cứu đầy đủ và nghiêm túc các tác phẩm của Niccolò Machiavelli đều khẳng định Niccolò Machiavelli là nhà tư tưởng cộng hòa. Thậm chí, tác phẩm *Il Principe* mà Niccolò Machiavelli dành riêng để bàn về tư tưởng quân chủ chuyên chế cũng là tác phẩm ẩn chứa tư tưởng cộng hòa. Trường phái Cambridge (gồm các đại biểu như Quentin Skinner, J. G. A. Pocock, John Dunn, ...) cũng khẳng định Machiavelli thật ra là một nhà tư tưởng theo chủ thuyết cộng hòa. Bằng chứng để bảo vệ cho nhận định này được trường phái Cambridge đưa ra là trong tác phẩm *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio (Luận bàn về mười quyển sử đầu*

tiên của Titus Livy) các vấn đề pháp quyền, lợi ích chung, và thuyết cộng hòa nói chung được Machiavelli trình bày khá rõ ràng¹.

1. Đề cao quần chúng nhân dân và chính quyền cộng hòa

Đọc tác phẩm *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio* (được dịch sang tiếng Anh là *Discourses on the first ten books of Livy* và thường được rút ngắn là *Discourses on Livy* hay ngắn hơn nữa là *Discourses*) của Niccolò Machiavelli, độc giả sẽ dễ dàng nhận ra rằng Niccolò Machiavelli là người ủng hộ mô hình chính quyền cộng hòa hơn mô hình chính quyền quân chủ. Chẳng hạn, ở chương 60, quyển I, tác phẩm *Discourses on Livy*, Niccolò Machiavelli đã nhấn mạnh lập trường cộng hòa của mình khi đánh giá cao người dân hơn vua: “Tôi tin, bởi vì những điều đã nói, nhân dân ít phạm sai lầm hơn vua, và do đó có thể đáng được tin cậy hơn

¹ Donald M. Borchert ed. (2006), *Encyclopedia of Philosophy*, 2nd edn., volume 5, Thomson Gale, USA, p.629.

vua”². Trong quyển III, chương 34, tác phẩm *Discourses on Livy*, một lần nữa Niccolò Machiavelli nhắc lại quan điểm đó của mình: “nhân dân sẽ luôn phạm ít sai lầm hơn vua... nhân dân, không thiếu kiến thức về mình, có khả năng phán đoán giỏi hơn”³. Ngoài ra, Niccolò Machiavelli còn cho rằng “nhân dân là người phân phối tốt hơn vua”⁴. Niccolò Machiavelli đã chỉ ra nhân dân có nhiều ưu điểm hơn vua ở nhiều khía cạnh khác nhau nên mô hình chính quyền chỉ có vua là người quyết định mọi việc không thể nào là mô hình được ông yêu thích.

Ngay trong tác phẩm *Il Principe (The Prince)*, chúng ta cũng có thể dễ dàng nhận ra Machiavelli là người đề cao cuộc sống trong một nước cộng hòa hơn là cuộc sống trong một nước quân chủ. Thật vậy, ở chương 5 của tác phẩm *Il Principe*, Niccolò Machiavelli đã không ngần ngại nhìn nhận sự thật rằng trong chế độ quân chủ, dân chúng không có tự do, còn trong chế độ cộng hòa thì nhân dân “quen sống trong sự tự do bằng luật pháp của chính họ”⁵. Tất nhiên, Machiavelli nhìn nhận sự thật đó không phải để khen chế độ cộng hòa trước mặt vua (lưu ý rằng Machiavelli viết *Il Principe* chỉ để dành riêng cho vua đọc) mà là để hiến kế cho vua cách thức cai trị một tỉnh hoặc một thành phố vừa mới chiếm được. Machiavelli cho rằng cách thức cai trị thành phố đã từng là một vương quốc không giống với cách thức cai trị thành phố đã từng là một nước cộng hòa bởi vì “ở các tỉnh hoặc thành phố mà dân chúng đã quen sống dưới sự cai trị của một ông vua và gia đình của ông vua ấy thì họ có thói quen phục tùng,... không biết sống như những người tự do, kết

quả là vua rất dễ dàng chiếm được sự ủng hộ của họ”⁶. Ngược lại, “ở những nước cộng hòa, người dân có sức sống mãnh liệt hơn, có lòng căm thù sâu sắc hơn, có khát vọng trả thù lớn hơn; kỷ ức về sự tự do trước đây không cho phép họ nghỉ ngơi, nên cách an toàn nhất là vua phải tiêu diệt họ hoặc đích thân đến vùng đất đó sống”⁷. Như vậy, dựa trên sự thật khách quan mà Machiavelli dùng làm căn cứ để đưa ra phương pháp cai trị thích hợp cho vua, chúng ta hiểu được Machiavelli đã cảm nhận sâu sắc giá trị tự do của một nền cộng hòa so với sự gò bó của một nền quân chủ. Có thể nói, dù đang hiến kế cai trị cho một quân vương nhưng trong thâm tâm Machiavelli luôn hướng về mô hình chính trị cộng hòa bằng cả tình cảm và lý trí của mình. Không thể nói Machiavelli là người ủng hộ mô hình chính trị quân chủ khi bản thân ông nhận thức rõ ở chế độ cộng hòa nhân dân sống trong tự do bằng luật pháp của chính họ, còn dưới sự cai trị của vua, nhân dân chỉ biết phục tùng.

Niccolò Machiavelli luôn coi những người dân sống dưới chế độ quân chủ là những người bị tha hóa, còn những công dân sống trong chế độ cộng hòa mới là những người tự do. Quan điểm này còn được Machiavelli thể hiện một cách rõ ràng trong tác phẩm *Discourses on Livy*, đặc biệt là trong các chương 16, 17, và 18 của quyển thứ nhất. Điển hình là trong chương 16 của quyển thứ nhất, Niccolò Machiavelli thậm chí còn ví người dân sống dưới chế độ quân chủ giống như loài súc vật sống trong tình trạng nô lệ. Họ bị tha hóa đến mức gần như không thể tự bảo vệ cuộc sống tự do của họ nếu vì một sự tình cờ nào đó mà họ được hưởng cuộc sống tự do. Đoạn đầu tiên của chương 16, quyển I được Machiavelli viết như sau:

“Có vô số ví dụ trong lịch sử cổ xưa chứng minh cho sự khó khăn rất lớn của những người dân từng

² Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.121.

³ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.289.

⁴ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.287.

⁵ Niccolò Machiavelli, *The Portable Machiavelli*, edited and translated by Peter Bondanella and Mark Musa (1979), Penguin Books, USA, p.91.

⁶ Niccolò Machiavelli, *The Portable Machiavelli*, edited and translated by Peter Bondanella and Mark Musa (1979), Penguin Books, USA, p.92.

⁷ Niccolò Machiavelli, *The Portable Machiavelli*, edited and translated by Peter Bondanella and Mark Musa (1979), Penguin Books, USA, p.92.

sống dưới quyền của một ông vua bảo vệ sự tự do của họ sau đó, nếu họ tình cờ giành được sự tự do, như Roma đã giành được tự do sau sự trục xuất Tarquins. Sự khó khăn đó là có cơ sở; vì những người dân đó không gì khác hơn là loài thú vật, dù dữ tợn và có bản chất hoang dã, luôn được nuôi trong sự giam cầm và tình trạng nô lệ. Sau đó, nếu nó được trả tự do trong một cánh đồng như định mệnh của nó, nó sẽ trở thành con mồi cho kẻ đầu tiên tìm kiếm nó, không quen tự kiếm ăn và không biết chỗ nào làm nơi trú ẩn”⁸.

2. Cách thiết lập một chính quyền cộng hòa

Chính vì nhận thức rõ tình trạng bị tha hóa của người dân trong chế độ quân chủ như thế nên Niccolò Machiavelli không chủ trương chuyển đổi một cách nhanh chóng từ mô hình quân chủ sang mô hình cộng hòa. Bởi chuyển đổi ngay lập tức như thế người dân sẽ không biết tự điều hành và bảo vệ chính quyền của họ như thế nào. Do đó, Machiavelli chọn giải pháp chuyển đổi từ từ bằng cách duy trì quyền lực rất lớn vào tay một người tài đức xuất chúng để người ấy điều hành mọi việc không khác gì một ông vua, trong đó có việc thiết lập thêm những thiết chế mới như Viện nguyên lão (Senate) nhằm tư vấn vua, lập ra hiến pháp, pháp luật, các quan bảo vệ dân (tribunes), các quan chấp chính tối cao (consuls), các thẩm phán (magistrates),... Bằng cách đó, một nền quân chủ dần dần tự lột xác thành một nền cộng hòa hỗn hợp vừa có yếu tố của chính quyền quân chủ, vừa có yếu tố của chính quyền quý tộc, và vừa có yếu tố của chính quyền dân chủ. Trong tác phẩm *The Prince* hay trong *Discourses on Livy*, Niccolò Machiavelli đều thể hiện rõ ràng quan điểm đó.

Đọc *Discourses on Livy* giúp chúng ta nhận ra mục đích sâu xa của Niccolò Machiavelli trong tác phẩm *Il Principe* một cách rõ ràng hơn. Thật vậy, trong tác phẩm *Discourses on Livy*, Machiavelli đã khẳng định một điều mà theo ông nên được xem là

một quy luật phổ quát, rằng muốn thiết lập một nền cộng hòa hay một vương quốc cho tốt đẹp thì phải trao việc đó cho một người duy nhất thực hiện. Xin trích nguyên văn của Niccolò Machiavelli:

“Nên xem đây là quy luật phổ quát: rằng không bao giờ hoặc hiếm khi nào một nền cộng hòa hoặc một vương quốc được thiết lập tốt đẹp ngay từ đầu hoặc được sửa đổi lại hoàn toàn bên ngoài những trật tự cũ của nó trừ phi nó được thiết lập bởi một người duy nhất. Thực vậy, cần có một người duy nhất đưa ra một mô hình và mọi việc sắp đặt phải phụ thuộc vào ý kiến của người đó”⁹.

Quay lại tác phẩm *Il Principe*, ta phát hiện ra rằng Niccolò Machiavelli rõ ràng đã vận dụng quy luật nói trên để mong muốn thiết lập một nước cộng hòa Italia độc lập chứ không phải một quốc gia quân chủ độc tài như một số người đã lầm tưởng. Machiavelli viết *Il Principe* không đơn thuần để dạy cho các bậc vua chúa nói chung nghệ thuật quyền lực với những phương thức, thủ đoạn chính trị thâm độc nhằm chiếm giữ quyền lực cho riêng mình mà mục đích của ông là muốn hiến kế cho một quân vương cụ thể để ông ấy đứng ra thống nhất Italia rồi đi đến xóa bỏ những thiết chế chính trị lỗi thời ở Italia và sáng tạo ra thiết chế chính trị mới tốt đẹp hơn. Vì Machiavelli tin rằng muốn thiết lập một chế độ cộng hòa hay một chế độ quân chủ tốt đẹp thì đều phải do một cá nhân duy nhất thực hiện mới có hiệu quả. Mục đích đó của Machiavelli thể hiện rõ ở chương cuối cùng của tác phẩm *Il Principe*, chương sách được Niccolò Machiavelli dành để kêu gọi Lorenzo de' Medici, người thống trị chính quyền Firenze lúc bấy giờ, đứng lên lãnh đạo nhân dân cả nước chấm dứt tình trạng hỗn loạn, giải phóng hoàn toàn Italia khỏi sự tàn bạo dã man của quân xâm lược. Niccolò Machiavelli mở đầu chương 26 của tác phẩm *Il Principe* như sau:

“Xem xét tất cả những điều đã bàn ở trên và suy ngẫm liệu thời điểm hiện tại có thích hợp để tôn

⁸ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.44.

⁹ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.29.

vinh một vị tân vương ở Italia hay không, và liệu điều kiện vật chất có cho một vị tân vương tài giỏi, khôn ngoan cơ hội để thiết lập một chính quyền sẽ mang lại sự vinh quang cho ông ấy và sự tốt đẹp cho nhân dân Italia hay không, tôi thấy dường như đang có quá nhiều điều kiện thuận lợi cho một tân vương như thế và không có thời điểm nào khác thích hợp hơn”¹⁰.

Tiếp theo, Niccolò Machiavelli đã chỉ ra rằng hiện không có ai ở Italia ngoài Lorenzo de' Medici (1492-1519) và gia đình của người đứng đầu chính quyền Firenze này có khả năng và điều kiện đứng lên dẹp loạn và thống nhất Italia. Lưu ý rằng, gia đình Medici ngay thời điểm ấy có Giovanni di Lorenzo de' Medici đang giữ chức Giáo hoàng với danh hiệu là Giáo hoàng Cleo X. Có lẽ đó là nhân tố tạo nên thời thế vô cùng thuận lợi, là cơ hội bằng vàng cho Lorenzo de' Medici vươn cao ngọn cờ để toàn thể nhân dân Italia đi theo. Chính vì lẽ đó mà Machiavelli viết:

“Liệu còn có ai ở thời điểm hiện tại mà đất nước Italia có thể đặt vào nhiều hy vọng hơn là gia tộc về vang của ngài, gia tộc mà thời vận và tài năng của nó được hưởng đặc ân từ Đức chúa Trời và Giáo hội, một gia tộc đang có bậc quân vương có thể làm cho nó trở thành gia tộc dẫn đầu của cuộc cứu rỗi này”¹¹.

Không chỉ kêu gọi thống nhất đất nước, trong chương cuối của tác phẩm *Il Principe*, Machiavelli còn kêu gọi phải xóa bỏ các thiết chế chính trị đã tồn tại bấy lâu nay ở Italia và đồng thời phải sáng tạo ra những thiết chế mới vì “những thiết chế cổ xưa của Italia đã không còn tốt nữa”¹². Điều này chứng tỏ rằng Machiavelli không muốn tiếp tục duy trì chế độ quân chủ chuyên chế, cũng không tán

thành mô hình chính trị cộng hòa theo kiểu cũ mà phải thiết lập nên mô hình cộng hòa hỗn hợp như ông đã phân tích trong tác phẩm *Discourses on Livy*. So sánh quan điểm của Niccolò Machiavelli trong tác phẩm *Il Principe* với tác phẩm *Discourses on Livy* ta thấy không có gì mâu thuẫn nhau nếu xét trên tổng thể. Trong tác phẩm *Discourses on Livy*, Machiavelli cho rằng dù thiết lập một nhà nước quân chủ hay một nhà nước cộng hòa thì cũng phải do một người duy nhất lãnh đạo mới đem lại hiệu quả tốt đẹp. Trong tác phẩm *Il Principe* cũng vậy, sau khi trình bày khá đầy đủ mọi thủ đoạn chính trị để cho một quân vương có thể tranh giành và độc chiếm quyền lực tối thượng của quốc gia, Machiavelli kêu gọi thay đổi thiết chế chính trị cũ bằng thiết chế chính trị mới. Cả hai tác phẩm này đều vạch ra và tuân thủ một lộ trình chung mà Machiavelli xem là quy luật phổ quát như đã nói. Biết được quy luật phổ quát mà Machiavelli trực tiếp nêu ra trong tác phẩm *Discourses on Livy*, chúng ta sẽ thấy rõ ý đồ của Machiavelli trong tác phẩm *The Prince*: mục đích thực sự của ông không phải hiển kế để duy trì chế độ quân chủ chuyên chế mà muốn dùng hình thức quân chủ chuyên chế để thống nhất Italia dưới tay của một người duy nhất rồi sau đó xóa bỏ những thiết chế chính trị đã và đang tồn tại để thay vào đó một thiết chế chính trị mới được ngầm hiểu là mô hình cộng hòa hỗn hợp. Ở chương 9, quyển I của tác phẩm *Discourses on Livy*, Niccolò Machiavelli khẳng định rõ ràng và dứt khoát: “I conclude that to order a republic it is necessary to be alone”¹³ (Tôi kết luận rằng để thiết lập một nền cộng hòa cần phải làm một mình). Đó là lý do vì sao Machiavelli có vẻ như ủng hộ mô hình quân chủ chuyên chế trong tác phẩm *Il Principe*. Tất nhiên, Machiavelli thừa hiểu rằng việc tập trung toàn bộ quyền hành vào tay một người có thể dẫn đến hậu quả không tốt nên ông đã nói rõ trong tác phẩm *Discourses on Livy*:

¹⁰ Niccolò Machiavelli, *The Portable Machiavelli*, edited and translated by Peter Bondanella and Mark Musa (1979), Penguin Books, USA, p.162.

¹¹ Niccolò Machiavelli, *The Portable Machiavelli*, edited and translated by Peter Bondanella and Mark Musa (1979), Penguin Books, USA, p.163.

¹² Niccolò Machiavelli, *The Portable Machiavelli*, edited and translated by Peter Bondanella and Mark Musa (1979), Penguin Books, USA, p.164.

¹³ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.30.

“Một nhà lập quốc cộng hòa khôn ngoan, người không vì bản thân mà vì lợi ích chung, không vì sự thành công của mình mà vì tổ quốc, nên xoay xở để nắm quyền hành một mình; người có hiểu biết sáng suốt sẽ không bao giờ quở trách bất kỳ ai có bất kỳ hành động đặc biệt nào đó nhằm thiết lập một vương quốc hoặc một nền cộng hòa. Nếu hành vi buộc tội người ấy thì kết quả sẽ biện minh cho anh ta; và khi kết quả là tốt, như trường hợp của Romulus, nó sẽ luôn bào chữa cho hành vi; nếu người đó tàn bạo để cướp đoạt, không phải tàn bạo để làm cho tốt hơn thì người đó phải bị phê phán. Người đó nên thực sự sáng suốt và đức độ để không trao quyền hành đã đạt được cho người khác theo kiểu thừa kế vì con người có khuynh hướng ngã về cái xấu hơn cái tốt, người nối ngôi có thể sử dụng một cách tham lam quyền lực vốn được sử dụng một cách tốt đẹp bởi người tiền nhiệm”¹⁴.

Giáo sư William R. Cook cho rằng giải pháp thiết lập một mô hình chính quyền cộng hòa như đề xuất của Machiavelli là thiết thực và khả thi bởi vì trước tiên cần phải có một người đứng ra lãnh đạo mọi việc giống như một ông vua. Chính ông vua đó sẽ là người chủ trì cho việc thiết lập những thiết chế chính trị mới giống như Romulus đã từng làm trong việc thành lập cộng hòa Roma. Trước tiên, Romulus thậm chí đã giết Remus (Romulus và Remus là anh em sinh đôi) để một mình quyết định mọi việc, nhưng “what he did was for the common good and not for his own ambition”¹⁵ (điều ông ấy làm là vì lợi ích chung chứ không phải vì tham vọng của chính ông ấy). Bằng chứng là “his having at once ordered a Senate with which he took counsel and by whose opinion he decided”¹⁶ (ngay sau đó ông ấy đã thiết lập một Viện nguyên lão và dựa trên ý kiến

của các nghị viên để ra quyết định). Viện nguyên lão cũng đã bầu chọn Numa Pompilius làm vị vua thứ hai của Roma sau Romulus. Trong loạt 24 bài giảng về Niccolò Machiavelli, giáo sư William R. Cook đã tỏ rõ sự đồng tình với quan điểm của Machiavelli về cách thức thành lập một nền cộng hòa như trên trong bài giảng thứ 13 nhan đề *Discourses: Why Machiavelli is a Republican* (Những luận bàn: Tại sao Machiavelli là một người cộng hòa):

“Một trong những điểm quan trọng mà Machiavelli nêu ra ở đầu tác phẩm *Discourses* là chế độ cộng hòa không xuất hiện thành linh. Nó không xuất hiện bất ngờ từ chỗ không có gì. Không ai ngồi xuống và nói hãy cùng nhau thiết lập một nền cộng hòa bắt đầu từ con số không. Xét cho cùng, nó là một sự hỗn hợp và sự cân bằng giữa những thành phần khác nhau: thành phần quân chủ, quý tộc, và dân chủ. Và mô hình Machiavelli muốn đem đến là một loại mô hình có sự thay đổi lớn với sự xuất hiện của một chính quyền cộng hòa”¹⁷.

Philip Stokes, tác giả quyển *Philosophy – 100 Essential Thinkers* (Triết học – 100 nhà tư tưởng chính yếu), hoàn toàn có lý khi cho rằng muốn hiểu đúng tư tưởng của Machiavelli thì phải đọc tác phẩm *The Prince* cùng với tác phẩm *Discourses*. Bởi vì những điều được Machiavelli trình bày cặn kẽ trong *Discourses* sẽ soi sáng những quan điểm được viết ngắn gọn và che đậy khéo léo trong tác phẩm *The Prince*. Chỉ đọc *The Prince* mà không đọc *Discourses* sẽ khó tránh khỏi sự lệch lạc khi nhận thức, đánh giá tư tưởng triết học chính trị của Niccolò Machiavelli. Philip Stokes viết trong quyển *Philosophy – 100 Essential Thinkers* như sau:

“Mặc dù tác phẩm *The Prince* tỏ ra khá quyết đoán trong từng lời khuyên, nó phải được đọc cùng với tác phẩm dài hơn và có cân nhắc hơn của Machiavelli là *Discourses*, nếu quan điểm của ông được hiểu một cách ngay thẳng. Trong tác phẩm

¹⁴ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.29.

¹⁵ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.29.

¹⁶ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.29.

¹⁷ William R. Cook (2006), *Machiavelli in context* (DVD), Part II, Lecture thirteen: *Discourses: Why Machiavelli is a Republican*, The Teaching Company, USA.

Discourses, ông ấy cung cấp tỉ mỉ hơn nền tảng mà ông ấy nghĩ sẽ tạo nên một chính quyền tốt và thành công. Lý tưởng chính trị của ông ấy là một nền cộng hòa chịu sự quản lý bởi vua, lãnh đạo của chính quyền quân chủ, nhưng được giữ trong sự kiểm soát của cả những người quý tộc và dân thường, tất cả những người này chia sẻ một phần quyền lực trong chính quyền”¹⁸.

Nếu như trong tác phẩm *The Prince* Niccolò Machiavelli đã làm cho độc giả nghĩ ông là người chủ trương dùng bạo lực để đạt mục đích chính trị, hay thậm tệ hơn là người ủng hộ phương châm “mục đích biện minh cho phương tiện” thì trong tác phẩm *Discourses on Livy* Niccolò Machiavelli làm cho mọi người phải suy nghĩ lại về những lời buộc tội ông. Đọc *Discourses on Livy* chúng ta sẽ thấy rằng Niccolò Machiavelli chọn biện pháp chính trị (bàn bạc, tranh luận, thỏa hiệp, đồng thuận) chứ không chọn biện pháp quân sự (bạo lực) để thiết lập trật tự xã hội. Thêm vào đó, những thủ đoạn chính trị độc ác, xấu xa, kể cả thủ đoạn ấy được biện minh bằng mục đích tốt đẹp, cũng bị Niccolò Machiavelli phê phán. Bằng lập luận sắc sảo, chắc chắn của mình, Niccolò Machiavelli đã dần dần dồn những ai âm mưu dùng thủ đoạn xấu xa cho những mục đích chính trị của họ vào chỗ bế tắc, phải đuối lý. Niccolò Machiavelli viết:

“Việc thiết lập lại trật tự của một thành phố bằng giải pháp chính trị trong đời sống xã hội đã hàm ý người thiết lập trật tự đó là người tốt, còn việc trở thành một ông vua của một nền cộng hòa bằng con đường bạo lực đã nói lên đó là một người xấu; người ta sẽ thấy rằng hiếm khi nào một người tốt mà muốn trở thành vua bằng những cách thức xấu xa, cho dù mục đích của người đó là tốt, và cũng hiếm khi một người xấu xa trở thành vua mà muốn làm điều tốt, và rằng trong đầu người ấy sẽ

không bao giờ xuất hiện ý tưởng sử dụng một cách đúng đắn quyền lực mà hắn đã giành được một cách xấu xa”¹⁹.

Niccolò Machiavelli đã chỉ ra một thực tế khó có thể phủ nhận là chỉ có người xấu mới sẵn sàng làm những hành động độc ác; và nếu một người nào đó giành được quyền lực một cách không chính đáng thì người ấy sẽ không bao giờ sử dụng quyền lực đó một cách chính đáng. Điều đó cũng giống như một người dùng nhiều tiền để mua chức quyền cho mình thì người ấy sẽ không bao giờ trở thành một ông quan thanh liêm và chính trực. Đúng như Niccolò Machiavelli nói, hiếm khi nào một người xấu có nhiều quyền lực trong tay mà muốn làm điều tốt cho mọi người. Nói cách khác, người xấu chỉ làm điều tốt khi họ không có quyền lực và bị bắt buộc phải làm điều tốt.

Để chứng minh mô hình chính quyền quân chủ nói chung là không tốt, tiềm ẩn nhiều hiểm họa, trong tác phẩm *Discourses on Livy*, Machiavelli đã làm một thống kê có tính lịch đại. Machiavelli chỉ ra rằng, phần lớn các ông vua trong lịch sử đều bị giết chứ không chết một cách bình thường. Hơn nữa, hiếm có ông vua nào có được ngôi báu nhờ vào thừa kế mà trở thành một đấng minh quân. Trong khi hầu hết các quân vương đều được truyền ngôi chứ không phải tự tay họ lập nên cơ đồ. Cho nên thiết lập và duy trì chế độ quân chủ chuyên chế là tạo điều kiện để làm xuất hiện những ông vua tồi. Machiavelli viết:

“Nếu lịch sử của họ được xem xét kỹ càng, nó sẽ là bài học lớn cho bất kỳ bậc quân vương nào, nó sẽ cho ông ấy thấy đâu là con đường vinh quang hoặc đáng bị chê trách và đâu là an toàn cho bản thân hoặc đáng sợ. Vì trong số hai mươi sáu vị hoàng đế từ Caesar đến Maximinus, có mười sáu vị bị giết, mười vị chết bình thường. ... tất cả những

¹⁸ Philip Stokes (2006), *Philosophy – 100 Essential Thinkers*, Edited by Paul Whittle, Enchanted Lion Books, New York, p.59.

¹⁹ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.51.

hoàng đế lên ngôi bằng thừa kế, trừ Titus, đều xấu cả”²⁰.

3. Duy trì chính quyền cộng hòa theo nguyên tắc pháp quyền

Không chỉ phê phán mô hình chính quyền quân chủ và ủng hộ mô hình nhà nước cộng hòa một cách chung chung, trong tác phẩm *Discourses on Livy*, Machiavelli còn thể hiện ông là một nhà tư tưởng cộng hòa triệt để khi nêu lên những quan điểm về xây dựng một nhà nước pháp quyền vững mạnh. Machiavelli không chấp nhận sự nhập nhằng giữa công và tội của bất kỳ ai trong một nhà nước cộng hòa chính chu. Nói cách khác, Machiavelli không đồng ý để bất kỳ ai ý lại vào công trạng của họ mà coi thường các quy tắc và chuẩn mực xã hội đã được mọi người đồng thuận. Tình trạng công thần, địa vị dẫn đến xem thường pháp luật, lộng hành làm điều sai trái của bất kỳ ai trong xã hội, nếu không được ngăn chặn, sẽ nhanh chóng đưa một nhà nước cộng hòa đến chỗ bị hủy diệt. Do đó, trong một chế độ cộng hòa, pháp luật phải được tuyệt đối tôn trọng, không ai có thể đứng trên hoặc đứng ngoài pháp luật. Trong chương 24, quyển I, tác phẩm *Discourses on Livy*, Niccolò Machiavelli khẳng định:

“Không một nền cộng hòa chính chu nào đã từng xóa bỏ những tội lỗi của dân chúng bằng những công trạng của họ; mà chỉ từng khen thưởng đối với việc tốt và trừng phạt đối với việc xấu, và từng khen thưởng một người vì đã làm tốt, nhưng nếu cũng người đó sau đó làm điều xấu thì nó trừng phạt người đó mà không quan tâm đến bất kỳ những việc tốt nào của người đó. Khi những trật tự này được tôn trọng thì thành phố sống tự do một thời gian dài; ngược lại nó sẽ đi đến sự hủy diệt sớm. Bởi nếu một công dân đã làm một số việc nổi bật cho thành phố, và trên đỉnh cao của sự nổi danh mà việc đó đem lại cho người đó, người đó cả gan và tự tin để có thể làm một số việc không tốt mà không sợ

sự trừng phạt, trong một thời gian ngắn người đó sẽ trở nên xác lác đến mức mọi sự lễ độ sẽ bị hủy bỏ”²¹.

Như vậy, theo Niccolò Machiavelli, có công thì phải được thưởng, có tội thì phải bị trừng trị một cách thích đáng và rõ ràng, hai việc này phải tách rời nhau chứ không được cả nể công trạng của một người nào đó mà xem nhẹ pháp luật kỷ cương của chính quyền nhà nước đã được mọi người thừa nhận. Có thể nói, tư tưởng của Machiavelli về nhà nước pháp quyền, linh hồn của mọi chính quyền cộng hòa chưa bị tha hóa, trong tác phẩm *Discourses on Livy* đã tạo lập được cơ sở lý luận khá vững chắc cho việc xây dựng và duy trì một chính quyền cộng hòa trên thực tế. Đó cũng là nền tảng lý luận về mô hình chính quyền cộng hòa tốt đẹp cho các nhà triết học chính trị cận hiện đại kế thừa và phát triển.

Để một nền cộng hòa vận hành một cách tốt đẹp và bền vững, Machiavelli còn cho rằng chính quyền phải thiết lập những cơ chế và ban hành những luật lệ cho người dân thoải mái thể hiện quan điểm của họ và tự do tố cáo hoặc kết tội người khác một cách công khai. Machiavelli khẳng định một trong những hạn chế của cộng hòa Firenze là không thật sự có cách thức nào để cho người dân có thể bày tỏ ý kiến của họ, và bởi vì điều đó mà nhiều điều tồi tệ đã xảy ra²². Những tin đồn thất thiệt, những vụ tai tiếng làm xáo trộn xã hội sẽ rộ lên và vượt ra ngoài tầm kiểm soát khi chính quyền thiếu những cơ chế, phương tiện, và luật pháp để cho người dân bày tỏ quan điểm của họ, tố cáo người khác hoặc bảo vệ mình một cách công khai trước những lời vu khống. “Những lời buộc tội không đúng đắn thường xảy ra ở nơi không có cách thức hợp pháp cho người dân

²⁰ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.32.

²¹ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.59.

²² Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.25.

bày tỏ sự giận dữ của họ”²³. Như vậy, để giữ cho một xã hội ổn định thì chính quyền phải tạo điều kiện cho mọi người trong xã hội tự do bày tỏ quan điểm riêng của họ một cách công khai chứ không phải tìm cách ngăn chặn, cấm đoán người dân biểu đạt ý kiến của họ một cách chính thức. Nếu những quan điểm của người dân là đúng đắn thì nó sẽ đem lại những kết quả tốt cho xã hội và tất yếu phải được bảo vệ bằng pháp luật. Ngược lại, những quan điểm nào không có đủ bằng chứng để chứng minh tính đúng đắn, xác thực của nó thì người đưa ra những quan điểm đó phải chịu trách nhiệm và bị pháp luật trừng trị thích đáng bởi vì lời buộc tội sai trái nào cũng có hại. Bằng những cơ chế rõ ràng và những điều luật chặt chẽ như thế, những quan điểm đúng đắn sẽ được phát huy và những lời vu khống sẽ bị hạn chế một cách có hiệu quả, làm cho xã hội tồn tại và phát triển một cách bền vững. Vì lẽ đó, Niccolò Machiavelli viết:

“Lời vu khống được sử dụng nhiều hơn ở nơi mà sự buộc tội ít được sử dụng và ở những thành phố ít được thiết lập để đón nhận chúng. Do đó, người thiết lập một nền cộng hòa nên thiết lập sao cho mọi công dân trong thành phố đều có thể tố cáo mà không sợ gì hoặc nể nang ai; làm việc đó và tôn trọng nó, anh ta có thể trừng trị những kẻ vu khống một cách nghiêm khắc. Những kẻ ấy không thể kêu ca nếu chúng bị trừng trị vì chúng có những nơi mở ra để điều tra những lời buộc tội của người đã vu khống”²⁴.

Lưu ý là Machiavelli phân biệt sự khác nhau giữa “những lời buộc tội” (accusations) với “những lời vu khống” (calumnies). Có thể hiểu “những lời buộc tội” là sự kết tội người khác một cách công khai thông qua các phương tiện pháp lý rõ ràng, minh bạch, còn “những lời vu khống” là sự kết tội người khác thông qua tin đồn lan truyền một cách

không chính thức trong xã hội. Để buộc tội một người thì nhất định phải có bằng chứng với độ tin cậy cao nhưng vu khống một người thì không cần bất cứ một chứng cứ nào. Chính vì thế, Machiavelli đặt tựa đề của chương 8, quyển I, tác phẩm *Discourses on Livy* như một sự khẳng định: “Càng nhiều lời buộc tội càng có ích cho nền cộng hòa, càng nhiều lời vu khống càng nguy hại”²⁵.

Có thể thấy cái hay trong tư tưởng cộng hòa của Niccolò Machiavelli ở trên là sự đề cao pháp luật, dùng pháp luật để quản lý con người và xã hội, nhưng pháp luật ở đây không phải là thứ bó buộc hoạt động của con người mà tạo cơ sở pháp lý cho tất cả mọi người phát huy tối đa sự tự do cá nhân của họ. Đó là sự tự do nói và làm những điều có đủ căn cứ xác thực hoặc dựa trên những lập luận chặt chẽ, logic chứ không phải thứ tự do nói và làm tùy tiện, thiếu bằng chứng khách quan. Đó là sự tự do không tách rời với sự công bằng và minh bạch khiến cho ai cũng cảm thấy hài lòng. Ở một xã hội mà lẽ phải và chân lý luôn luôn được bảo vệ, còn những điều sai trái luôn luôn bị trừng trị một cách công minh thì khó có thể tưởng tượng được xã hội ấy sẽ không ổn định.

Tóm lại, tư tưởng cộng hòa trong triết học chính trị của Niccolò Machiavelli là rõ ràng và có hệ thống. Việc ngợi ca nền chính trị cộng hòa và chỉ ra sự hạn chế của mô hình chính trị quân chủ chuyên chế trong tác phẩm đồ sộ nhất của Machiavelli dựa trên những cơ sở lý luận và thực tiễn khá vững chắc. Machiavelli hiểu rõ việc thiết lập một nền cộng hòa mới trên cơ sở một chế độ quân chủ là không dễ dàng nên ông chủ trương tạo ra một sự chuyển biến từ từ. Không chỉ đề nghị cách thức xây dựng một nền cộng hòa có tính khả thi nhất trong điều kiện chính trị Italia lúc bấy giờ, Machiavelli còn đưa ra những nguyên tắc quan trọng nhằm đảm bảo cho nền cộng hòa vận hành một cách tốt đẹp và bền vững. Một trong những nguyên tắc đáng chú ý

²³ William R. Cook (2006), *Machiavelli in context (DVD)*, Part II, Lecture fourteen: *Discourses- The workings of a good republic*, The Teaching Company, USA.

²⁴ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.27.

²⁵ Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London, p.26.

nhất được Machiavelli đưa ra là nguyên tắc pháp quyền. Bằng việc đề cao pháp luật và dùng luật pháp để đảm bảo sự tự do chứ không phải hạn chế sự tự do của mọi công dân trong xã hội, Machiavelli

xứng đáng được xem là nhà triết học chính trị có tâm huyết với tư tưởng cộng hòa, và cũng đồng thời là nhà tư tưởng mở đường cho khoa học chính trị hiện đại.

Republican thought in Niccolò Machiavelli's main political philosophy

- **Vo Chau Thinh**

University of Social Sciences and Humanities, VNU-HCM

ABSTRACT:

Republican thought is Niccolò Machiavelli's main political philosophy. This thought not only exists in his most important work named "Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio" but was also hidden in his masterpiece named "Il Principe". This paper explores Niccolò Machiavelli's republican thought in both of his above-mentioned works, particularly in

"Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio". Through specific evidences, the paper points out that republican government is Machiavelli's most favourite political model, and the principality in his "Il Principe" is just his tactic solution or just his means to reach his ends which are to establish a republic in Italia.

Keywords: Political philosophy, republican thought, Niccolò Machiavelli

TÀI LIỆU THAM KHẢO

- [1]. Donald M. Borchert ed. (2006), *Encyclopedia of Philosophy*, 2nd edn., volume 5, Thomson Gale, USA.
- [2]. William R. Cook (2006), *Machiavelli in context (DVD)*, Part II, Lecture thirteen: *Discourses: Why Machiavelli is a Republican*, The Teaching Company, USA.
- [3]. William R. Cook (2006), *Machiavelli in context (DVD)*, Part II, Lecture fourteen: *Discourses- The workings of a good republic*, The Teaching Company, USA.
- [4]. Niccolò Machiavelli, *Discourses on Livy*, translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov (1996), The University of Chicago Press, Chicago and London.
- [5]. Niccolò Machiavelli, *The Portable Machiavelli*, edited and translated by Peter Bondanella and Mark Musa (1979), Penguin Books, USA.
- [6]. Philip Stokes (2006), *Philosophy – 100 Essential Thinkers*, Edited by Paul Whittle, Enchanted Lion Books, New York.